

Левченко Юрій Олександрович –
магістр права, старший викладач
кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права КНУВС

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З ТРАНСПОРТУВАННЯМ НАФТО-, ГАЗОПРОДУКТІВ

Здійснено аналіз проблем кримінально-правової охорони магістральних нафто-, газопроводів і запропоновано більш диференційовану кримінальну відповідальність за злочини, що посягають на їх безпечну експлуатацію.

In the article problems of criminal-legal security of oil, gas and oil products pipelines are analyzed more differentiated criminal responsibility that pretends their safe exploitation is proposed.

Кримінальним законодавством України встановлена відповідальність лише за один склад злочину, що вчиняється при транспортуванні нафто-, газопродуктів. Пошкодження об'єктів магістральних трубопроводів є надзвичайно небезпечним, оскільки може призвести до порушення функціонування роботи трубопроводів; загрози життю і здоров'ю людей, їх загибелі; інших нещасних випадків з людьми; аварій, пожеж, значного забруднення довкілля тощо. Україн нечасте застосування ст. 292 Кримінального кодексу (КК) України аж ніяк не означає, що вона є малоефективною. Сам факт існування цієї кримінально-правової норми є превентивним заходом стосовно осіб, які вчиняють злочини у даній сфері (пошкодження магістральних трубопроводів і технологічно пов'язаних з ними систем).

Особливістю чинного українського кримінального законодавства є те, що у ст. 292 КК України, на відміну від аналогічної ст. 78¹ КК 1960 р, законодавчо не визначені ознаки суб'єктивної сторони, що потребує їх з'ясування шляхом тлумачення ознак злочину, описаних у диспозиції цієї норми. Тобто диспозиція ст. 292 КК України передбачає наявність вини як у формі умислу, так і необережності, що фактично розширяє межі криміналізації цього діяння. Таким чином, за вказаною статтею КК України можуть також кваліфікуватися дії осіб,

вказаною статтею КК України можуть також кваліфікуватися дії осіб, які не мали умислу викрадати нафто-, газопродукти, а вчинили цей злочин необережно під час експлуатації трубопроводу чи проведення іншої господарської діяльності.

Зазвичай такі діяння вчиняють при проведенні будівельних або сільськогосподарських робіт. Як приклад можна навести кримінальну справу за обвинуваченням гр. Г., якого Перечинським районним судом Закарпатської області засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 292 КК України, за пошкодження нафтопроводу під час польових робіт навісним пристроєм трактора. Аналогічними є випадки під час будівельних робіт у районі, де пролягають магістральні трубопроводи. Наприклад, через недбалість оператора кран зачепив ряд вимірювальних приладів і засобів автоматики, що спричинило порушення нормальної роботи трубопроводу й тимчасове зупинення роботи ділянки трубопроводу для проведення ремонту.

Складом злочину, передбаченого ст. 292 КК України, також охоплюються і діяння, вчинені під час експлуатації, ремонту або будівництва трубопроводу. У цьому випадку також ідеться про необережне порушення відповідних правил спеціально уповноваженими особами, тобто особами, на яких покладено правовий обов'язок дотримуватись відповідних приписів законодавства щодо порядку проведення певного виду робіт (наприклад, особа, відповідальна за експлуатацію механізмів, що регулюють тиск у трубопроводі з транспортованими нафтопродуктами).

Отже, ст. 292 КК має "універсальний" характер, тобто її дія поширюється і на випадки необережного пошкодження трубопроводу.

Існуюче формулювання диспозиції ст. 292 КК України фактично прирівнює до ступеня суспільної небезпеки описаного вище необережного злочину та умисних пошкоджень об'єктів магістральних газо- та нафтопродуктопроводів, що, на наш погляд, не є цілком обґрунтованим.

Уважаємо за доцільне за вчинення злочину цієї категорії встановлення більш диференційованої відповідальності, що цілком узгоджується з європейською законодавчою практикою. Так, М.І. Хавронюк зазначає, що більшість кримінальних кодексів країн Західної Європи конкретніше визначають суспільно небезпечні [кримінально шкідливі] діяння [1, с. 167], порівняно з КК України. Так, злочинним діянням визначається:

лише діяння умисно вчинені, а вчинені через необережність – тільки у прямо вказаних у законі випадках;

тільки дії, а бездіяльність – лише в певних випадках;

замах на злочин – тільки у випадках, прямо непередбачених законом;

підготовка до злочину, як правило, не визнається;

деякі види співучасті, зокрема пособництво чи підбурювання – лише тоді, коли це прямо передбачено конкретною нормою Особливої частини;

фактично не визнаються діяння, що хоч і заподіяли певної шкоди, але конкретна особа, якій вона заподіяна, не бажає порушувати кримінальне переслідування тощо.

При умисному пошкодженні або руйнуванні об'єктів трубопроводного транспорту особа усвідомлює небезпечність власної діяльності, передбачає, що внаслідок вчинених нею дій предмет посягання набуде непридатного для експлуатації стану, та бажає пошкодити або зруйнувати предмет посягання. Такі посягання неможливі без попередньої підготовки, підшукування співучасників, використання виготовлених і пристосованих знарядь вчинення злочину, транспортних засобів, що свідчить про цілеспрямовану, свідому, часто багатоепізодну злочинну діяльність таких осіб.

Очевидно, що при вчиненні пошкодження або руйнування об'єктів трубопроводного транспорту необережно зазначені ознаки відсутні. Посягання, що вчинюються зі злочинною самовпевненістю, коли наявні легковажні сподівання суб'єкта на відвернення суспільно небезпечних наслідків, або злочинної недбалості, у випадку, коли винний не передбачав можливості настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, хоча повинен був і міг їх передбачити, обумовлені певними психологічними вадами особи, яка вчинила необережний злочин. Але, незважаючи на наявність інколи тяжких наслідків необережних злочинів, за ступенем своєї антисоціальної спрямованості та здатністю бути загрозою для суспільства особа, яка вчиняє злочини цієї категорії, безумовно, є значно менш небезпечною за умисного злочинця, що їй повинна відображати кримінально-правова оцінка таких діянь, які, цілком об'єктивно, є суспільно неприйнятними та суспільно небезпечними.

Крім того, диспозиція ст. 292 КК України не описує повною мірою всі можливі варіанти діянь спеціально уповноважених осіб, які, наприклад, є відповідальними за експлуатацію механізмів магістрального трубопроводу. Зокрема, поняття "пошкодження", що зазначено в диспозиції, не охоплює діяння з відключення систем, пристроїв механізмів та інших елементів трубопроводів, що хоча фактично є технічно справними та не втрачають здатності бути використаними за цільовим призначенням, але тимчасово можуть знаходитись, унаслідок некваліфікованих дій персоналу, у такому стані, за якого їх не можна експлуатувати, оскільки порушиться процес взаємодії пристроїв і механізмів технічної системи трубопроводу. У судовій практиці вже виникла проблема кваліфікації дій, що виходять за рамки поняття "пошкодження". До таких дій, наприклад, можна віднести відключення різноманітних технічних пристроїв трубопроводів і пов'язаних з ними систем, унаслідок чого вони не можуть нормально функціонувати. Зважаючи на зазначені обставини, у науковій літературі цілком доречно висловлювались пропозиції доповнити диспозицію ст. 292 КК України, поряд з поняттями "пошкодження" і "руйнування" терміном "інше діяння" для врахування випадків відключення систем управління магістральним

трубопроводом, які спричинили пошкодження або руйнування магістрального трубопроводу й технологічно пов'язаних із ним систем та інші суспільно небезпечні наслідки, про які йдеться в кримінальному законі [2, с. 49–50]. На наш погляд, таке доповнення диспозиції, що сприяє конкретизації об'єктивної сторони злочинного посягання, є доцільним лише у випадку встановлення відповідальності за необережні дії зазначених вище спеціально уповноважених осіб при збереженні наведеного у ст. 292 КК опису злочинного діяння.

Отже, зважаючи на викладене, вважаємо за доцільне розмежувати кримінальну відповідальність за посягання на безпеку експлуатації магістральних нафто-, газотрубопроводного транспорту залежно від форми вини. З урахуванням зарубіжного досвіду варто доповнити розділ XI Особливої частини КК України “Злочини проти безпеки руху й експлуатації транспорту” статтею 292-1 “Порушення правил безпеки при будівництві, експлуатації та ремонті магістральних нафто-, газопродуктопроводів”. Диспозиція цієї статті складається із двох частин, пропонуємо її у такій редакції:

1. Порушення правил безпеки при будівництві, експлуатації та ремонті магістральних нафто-, газопродуктопроводів або проведення інших робіт на території прокладання магістральних трубопроводів особою, яка зобов'язана дотримуватись таких правил, якщо це діяння з необережності призвело до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля або настання інших тяжких наслідків.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей, інші нещасні випадки з людьми або призвели до аварії, пожежі, значного забруднення довкілля чи інших тяжких наслідків.

Об'єктивна сторона порушення правил безпеки при будівництві, експлуатації та ремонті магістральних нафто-, газопродуктопроводів полягає в:

діянні, яке полягає в порушенні спеціальних правил, що забезпечують безпечну роботу при будівництві, експлуатації та ремонті магістральних нафто-, газопродуктопроводів, а також інших робіт у безпосередній близькості з трубопроводом;

настанні небезпечних наслідків, що зазначені в диспозиції; причинному зв'язку між ними.

Діяння може виконуватися шляхом дії або бездіяльності та полягає у недотриманні або неналежному дотриманні правил безпеки при таких видах робіт:

при будівництві трубопроводу, тобто як спорудженні нових ділянок трубопроводу, так і добудові вже існуючих;

при експлуатації – використанні магістрального трубопроводу відповідно до його технічних можливостей і цільового призначення, тобто транспортування нафти, нафтопродуктів, природного та іншого газу від місць їх добування до споживача;

при ремонті — неякісне виконання обов'язкових робіт, порушенні їх технології, використанні під час ремонту неналежних інструментів, пристосувань, запасних частин і витратних матеріалів, відсутності випробувань після ремонту чи проведенні його не за повною програмою тощо;

при проведенні інших робіт на території прокладання магістральних трубопроводів (наприклад, будівельних, сільськогосподарських та ін.).

Диспозиція запропонованої статті має бланкетний характер, тому в кожному конкретному випадку повинно бути означено конкретне спеціальне правило, що забезпечує безпеку функціонування трубопроводу та закріплене в різних нормативних джерелах.

Порушення таких правил призводить до настання кримінальної відповідальності за умови порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів. Під порушенням нормальної роботи слід розуміти: повне або часткове припинення подачі газу чи нафтопродуктів по трубопроводу, зниження тиску, необхідність проведення ремонтних або відновлюваних робіт на об'єкті, пов'язаному з трубопроводом, погіршення якісного складу продукту чи окремих його характеристик тощо [3, с. 308].

Наслідки у вигляді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля, або настання інших тяжких наслідків — це такі зміни в навколишньому середовищі, насамперед у технічному стані нафто-, газопродуктопроводу та інших об'єктів транспортної інфраструктури, за яких створюється високий ступінь імовірності заподіяння реальної шкоди — настання різних аварій чи катастроф. Створення небезпеки унаслідок вчинення злочину, передбачає виникнення не абстрактної, а реальної можливості заподіяння шкоди. Небезпека повинна загрожувати не будь-яким цінностям, а прямо названим у диспозиції, тобто порушення має бути таким, що може призвести до загибелі людей або інших тяжких наслідків (зокрема тяжких тілесних ушкоджень, значної матеріальної шкоди, екологічного забруднення, значної перерви в роботі трубопроводу).

Причинний зв'язок між порушенням правил безпеки при будівництві, експлуатації та ремонті магістральних нафто-, газопродуктопроводів і передбаченими наслідками є тоді, коли дія або бездіяльність законотворця, з необхідністю спричинили настання наслідків. Це має місце тоді, коли: одне діяння однієї спеціально уповноваженої особи призводить до наслідків; кілька діянь такої особи викликають настання наслідків; поведінка особи в сукупності з поведінкою іншої особи породжує наслідки.

Складом запропонованої кримінально-правової норми має встановлюватись відповідальність спеціального суб'єкта — особи, на яку покладено правовий обов'язок дотримуватись відповідних приписів законодавства щодо порядку проведення експлуатації магістральних нафто-, газопродуктопроводів, а також їх будівництва, ремонту та

інших робіт на території прокладання магістральних трубопроводів (наприклад, будівельних, сільськогосподарських та ін.).

Диспозицією передбачено вчинення злочину лише за наявності необережної форми вини у вигляді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості щодо наслідків. Так, винна особа свідомо порушує відомі їй правила безпеки, передбачає можливість настання тяжких наслідків, але без достатніх до цього підстав самовпевнено розраховує на відвернення (злочинна самовпевненість або змішана форма вини) або ж не передбачає настання таких наслідків, хоча могла їх передбачити (злочинна недбалість).

Кваліфікуючі ознаки у ч. 2 запропонованої статті передбачають настання наслідків у вигляді загибелі людей, інших нещасних випадків з людьми або таких, що призвели до аварії, пожежі, значного забруднення довкілля чи інших тяжких наслідків.

Зважаючи на запропоновану редакцію статті, що встановлювала б кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки при будівництві, експлуатації та ремонті магістральних нафто-, газопродуктопроводів з необережності спеціально уповноваженою особою, доцільно внести відповідні корективи до існуючої редакції ст. 292 КК України, тобто прямо передбачити в диспозиції вчинення такого злочину лише умисно шляхом пошкодження або руйнування магістральних трубопроводів. Отже, пропонуємо такий текст диспозиції ч. 1 ст. 292 КК України: "Умисне пошкодження або руйнування магістральних нафто-, газопродуктопроводів, відводів від них, а також технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів автоматики, зв'язку, сигналізації, якщо це призвело до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або спричинило небезпеку для життя людей".

Диспозиція цієї кримінально-правової норми не містить вказівок стосовно мотиву та мети злочину, що не означає їх відсутність. Вольовий та свідомий вчинок, яким, безперечно, є пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газопродуктопроводів, без наявності мотиву неможливий. Мета ж цього злочину та його мотив є взаємоопосередкованими поняттями, адже від мотиву залежить, як людина формулює мету, мета ж визначає, у який спосіб має реалізуватись намір, що виник.

Як зазначалось вище, мотив та мета не є обов'язковими ознаками складу злочину, передбаченого ст. 292 КК України, тому на кваліфікацію діяння за ст. 292 КК України безпосередньо не впливають, але можуть свідчити про вчинення іншого злочину. Водночас у науковій літературі [2, с. 120–121] описуються випадки вчинення злочинів цієї категорії, спонукаючою основою яких були мотиви помсти, бажання вислужитися перед начальством (спершу пошкодив, а потім зняв тривогу і сам запобіг поширенню пожежі тощо), а також хуліганські мотиви. Проведений нами аналіз кримінальних справ, порушених за ст. 292 КК, показав, що найчастіше дії винного, тобто пошкодження трубопроводу, мають корисливу мотивацію та вчинюються з метою

заволодіння продуктом, що транспортується. У цих випадках корисливий мотив супроводжує пошкодження, адже досягти поставленої мети можна лише шляхом пошкодження трубопроводу. При корисливому мотиві визначальним є прагнення винного, вчинюючи злочин, задовольнити свої особисті матеріальні інтереси, отримати майнову вигоду, матеріальну користь [4, с. 55]. У випадках, коли пошкодження об'єктів магістральних трубопроводів порушує й інші суспільні відносини (наприклад, відносини власності), суб'єкт усвідомлює, що він посягає і на власність. У цьому разі дії особи кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених ст. 292 та 185, відповідною статтею розділу VI Особливої частини КК України.

Отже, за вчинення злочину цієї категорії ми запропонували встановлення більш диференційованої відповідальності шляхом доповнення розділу XI Особливої частини КК України "Злочини проти безпеки руху й експлуатації транспорту" статтею 292-1 "Порушення правил безпеки при будівництві, експлуатації та ремонті магістральних нафто-, газопродуктопроводів" та внесення відповідних коректив до існуючої редакції ст. 292 КК України з метою чіткого встановлення можливості вчинення такого злочину лише умисно шляхом пошкодження або руйнування магістральних трубопроводів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи / Хавронюк М. І. – К., 2006.
2. Котовенко О. М. Кримінальна відповідальність за пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо-, та нафтопроводів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. – Х., 2002.
3. Уголовный кодекс Украины : науч.-практ. ком. [отв. ред. С. С. Яценко, В. И. Шахун]. – К. : Правовые источники, 1998.
4. Волков Б. С. Мотив и квалификация преступлений / Волков Б. С. – М., 1968.